

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АБО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОРУПЦІЄЮ

DISCIPLINARY LIABILITY OF A JUDGE FOR COMMITTING A CORRUPTION OFFENSE OR AN OFFENSE RELATED TO CORRUPTION

Бойко А.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Стаття присвячена правовому аналізу дисциплінарної відповідальності суддів за вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією. Актуальність цього дослідження пояснюється тим, що у науковій літературі, оглядах дисциплінарної практики стосовно суддів і сама дисциплінарна практика у справах стосовно суддів сформували різні підходи щодо застосування такої підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності як: «Визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом» (п. 15 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Відповідно, у статті здійснюється аналіз особливостей застосування цієї підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, виходячи з конструкції цієї правової норми, яка не містить ознак дисциплінарного проступку судді, а зобов'язує дисциплінарний орган брати до уваги ті обставини, встановлені належними органами у межах інших проваджень і підтверджують вину судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення пов'язаного з корупцією.

У статті також висвітлюються проблемні питання національної дисциплінарної практики щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності якщо суддя визнаний винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом. Зокрема, зазначається, що обставини, що підтверджують вину судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, які встановлені належним органом у рішенні, що набрало законної сили є преюдиційними обставинами для дисциплінарного органу, який розглядає дисциплінарну справу стосовно судді. У п. 15 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» безпосередньо визначені межі преюдиційності, які окреслені тими обставинами, які підтверджують вину судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією як за ознаками об'єктивної сторони, так і ознаками суб'єктивної сторони відповідних складів, які передбачені Кримінальним кодексом України або Кодексом України про адміністративні правопорушення. Саме тому, дисциплінарний орган, який розглядає дисциплінарну справу стосовно судді, не може піддавати сумніву встановлені належним органом обставини щодо визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Ключові слова: судова влада, обов'язки судді, доброчесність судді, дисциплінарна відповідальність судді, відповідальність судді за корупційні правопорушення та правопорушення пов'язані з корупцією.

The article is dedicated to the legal analysis of the disciplinary liability of judges for committing a corruption offense or an offense related to corruption. The relevance of this study stems from the fact that academic literature, reviews of disciplinary practices concerning judges, and disciplinary proceedings themselves have developed different approaches to applying this ground for holding a judge disciplinarily liable, as provided in Paragraph 15 of Part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges": "Recognition of a judge's guilt in committing a corruption offense or an offense related to corruption in cases established by law."

Accordingly, the article analyzes the specifics of applying this ground for holding a judge disciplinarily liable, based on the structure of this legal norm, which does not define the characteristics of a judge's disciplinary offense but obliges the disciplinary body to consider the circumstances established by the relevant authorities in other proceedings that confirm the judge's guilt in committing a corruption offense or an offense related to corruption.

The article also highlights problematic issues in national disciplinary practice concerning the liability of judges recognized as guilty of committing a corruption offense or an offense related to corruption in cases established by law. In particular, it is noted that circumstances confirming the judge's guilt, established by the relevant authority in a legally binding decision, constitute prejudicial facts for the disciplinary body handling the judge's case. Paragraph 15 of Part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" explicitly defines the scope of prejudicial facts, which include circumstances confirming the judge's guilt in committing a corruption offense or an offense related to corruption, considering both the objective and subjective elements of the relevant offenses as provided by the Criminal Code of Ukraine or the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Therefore, the disciplinary body handling the judge's case cannot question the circumstances established by the relevant authority regarding the judge's recognition of guilt in committing a corruption offense or an offense related to corruption.

Key words: judiciary, judge's duties, judicial integrity, judge's disciplinary liability, judge's liability for corruption offenses and offenses related to corruption.

Для суддів чесність і непідкупність – це не тільки вияв людських чеснот, а й професійна вимога, яка є однією з визначальних в оцінюванні здатності судді належно здійснювати правосуддя. Чесність і непідкупність судді відносяться до чинників, що впливають на формування довіри суспільства до судді та до судової влади загалом. Для суддів доброчесність не може мати певних відтінків, а становить засадничу вимогу його/її функціональної легітимності. Якщо суддя у процесі своєї діяльності буде публічно засуджувати порушення доброчесності іншими, які він/вона також порушують самі, то в очах суспільства це виглядатиме лицемірством і неминуче призведе до втрати довіри до цього судді, що може вплинути на репутацію судової влади в цілому (п. 103) [1]. У своєму висновку № 21 «Запобігання корупції серед суддів» Консультативна рада європейських суддів при Комітеті міністрів

Ради Європи зазначила: «Корупція серед суддів є однією з головних загроз суспільству та функціонуванню демократичної держави. Вона підриває суддівську доброчесність, яка є основоположним принципом верховенства права та основною цінністю Ради Європи» (п. 2) [2].

У Кодексі суддівської етики, серед стандартів поведінки судді зазначено, що суддя має докладати зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослухняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності (стаття 3), також суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї (стаття 20) [3].

На жаль, вчинення суддями корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією ще залишається прикрою реальністю в Україні, що безпосередньо впливає на якість та ефективність правосуддя, а також на рівень довіри суспільства до суддів та судової влади загалом.

Серед заходів запобігання корупції серед суддів законодавство України передбачає можливість притягнення суддів до кримінальної, адміністративної та/або дисциплінарної відповідальності.

Питання дисциплінарної відповідальності суддів за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією, вже були предметом наукового аналізу в наукових публікаціях. Зокрема, ці питання досліджувались у працях Н. О. Антонюк [4], А. М. Бойко [5], А. М. Мірошніченка [6], О. М. Овчаренко [6] та ін. Але тим не менше, низка питань залишилась поза увагою цих наукових досліджень і аналіз окремих питань дисциплінарної відповідальності суддів за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією залишається актуальним.

Підставами дисциплінарної відповідальності судді за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією є умисне або через недбалість порушення суддею обов'язків судді, які передбачені законом і полягають у порушенні стандартів доброчесності.

Відповідно до статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (надалі Закон) на суддю покладається низка обов'язків, дотримання яких спрямоване на запобігання будь-яких корупційних проявів у його діяльності. Зокрема, суддя зобов'язаний виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції (пункт 6 частини сьомої статті 56 Закону) [7].

Недотримання зазначеного вище обов'язку і, відповідно, виявлення ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Зокрема, необхідно зазначити, що виявлення ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією у поведінці судді є самостійною підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відповідно до пункту 15 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7].

У пункті 15 частини першої статті 106 Закону, законодавець сформулював підставу для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності як: «Визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом» [7].

Особливістю дисциплінарного провадження з цієї підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є те, що дисциплінарний орган не встановлює обставин, які вказують на винуватість судді у вчиненні корупційного правопорушення чи правопорушення пов'язаного з корупцією та не надає оцінки доказам, які можуть підтверджують ці фактичні обставини. Тому, в цьому випадку, підставою для дисциплінарної відповідальності судді є встановлення обставин, які свідчать про визнання винуватості судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, які встановлені у провадженні про адміністративне правопорушення або кримінальному провадженні. Законодавець надав преюдиційного значення (обов'язкового для врахування у дисциплінарному провадженні стосовно судді) обставинам, що свідчать про визнання винуватості судді у вчиненні корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, які встановлені

у порядку визначеному законом. Це означає, що дисциплінарний орган не надає і не може надавати правової оцінки обставинам, які визнані у випадках, установлених законом як у частині встановлених фактичних обставин, так і оцінки доказів, які підтверджують вчинення суддею корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. Для дисциплінарного органу правове значення має те, що винність судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, вже встановлена належним органом, рішення якого набрало законної сили.

Законодавець, у цьому випадку, свідомо зробив виняток і обмежив принцип автономності дисциплінарного провадження стосовно суддів, надавши преюдиційного значення обставинам, що слугують підставою для визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією у випадках встановлених законом.

Це пояснюється тим, що дисциплінарні органи не наділені компетенцією розглядати справи про вчинення суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [8], корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки це компетенція інших органів, зокрема – суду. Дисциплінарні органи на підставі встановлених судом обставин, що підтверджують винуватість судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, притягують цю особу до дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарні органи також не наділені повноваженнями здійснювати діяльність, спрямовану на встановлення фактичних обставин вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, шляхом збирання та процесуального закріплення відповідних доказів, що можуть свідчити про вчинення особою такого правопорушення. Таку діяльність відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» здійснюють спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції (частина перша статті 1) [8].

Відповідно до частини першої статті 65-1 Закону України «Про запобігання корупції», за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [8]. А частиною другою цієї статті визначено, що особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом до неї не було застосовано покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Це стосується і суддів. Законодавець передбачив як самостійну підставу притягнення судді до дисциплінарної відповідальності – визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. Необхідно також зазначити, що закінчення, на момент розгляду справи про корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, строків притягнення судді до адміністративної чи кримінальної відповідальності, не є реабілітуючою обставиною, тобто такою обставиною, яка спростовує факт наявності вини судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією.

У процесі розгляду дисциплінарної справи, дисциплінарний орган повинен встановити обставини, які під-

тверджують, що рішення суду про визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, набрало законної сили і що не вплив строк давності притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Необхідно звернути увагу, що дисциплінарна практика дисциплінарних органів Вищої ради правосуддя щодо застосування цієї підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності наразі перебуває в стадії формування, а отже не завжди є послідовною. Для прикладу, Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя встановила, що постановою місцевого суду, залишеною в силі апеляційним судом, суддю П. визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбаченого частиною другою статті 172-7 КУпАП. Крім того, постановою іншого місцевого суду, також залишеною без змін апеляційним судом, суддю П. визнано винним у вчиненні аналогічного адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя дійшла висновку про необхідність притягнення судді П. до дисциплінарної відповідальності з огляду на те, що «...вказаними судовими рішеннями встановлено наявність у діях судді П. складу двох адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у зв'язку із чим останнього притягнуто до адміністративної відповідальності. Відповідно до чинного законодавства України дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя як орган, який вирішує питання про дисциплінарну відповідальність судді, не наділена законом повноваженнями встановлювати або оцінювати обставини справи, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, а також перевіряти законність та обґрунтованість судових рішень. ... Таким чином, доводи судді П. про те, що судами неправильно встановлено в його діях наявність складу двох адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, передбачених статтею 172-7 КУпАП, не беруться до уваги Дисциплінарною палатою Вищої ради правосуддя. Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя дійшла висновку, що вина судді П. у вчиненні правопорушень, пов'язаних з корупцією, встановлена судами. Крім того, судами встановлено, що суддя П. вчинив дії з умислом» [9].

Це рішення Дисциплінарної палати було змінено пленарним складом Вищої ради правосуддя. Так, в своєму рішенні Вища рада правосуддя зазначила наступне: «Надаючи оцінку рішенням Дисциплінарної палати в частині притягнення судді П. до дисциплінарної відповідальності ... Вища рада правосуддя виходить з того, що ... суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з підстав «визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом».

За буквальною змістом частини четвертої статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у разі притягнення судді до дисциплінарної відповідальності з підстав, визначених цим пунктом, до нього має бути застосоване дисциплінарне стягнення у виді подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя або більш суворе.

Водночас, виключні повноваження встановлювати відсутність або наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку надані дисциплінарним органам – Дисциплінарним палатам Вищої ради правосуддя (стаття 26 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», стаття 108 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Враховуючи наведене, рішення будь-яких органів, у тому числі про притягнення судді до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, у справі про адміністративне правопорушення, не може бути

обов'язковим для дисциплінарного органу, який вправі і водночас зобов'язаний самостійно визначити наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку.

Тлумачення положень статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у яких йдеться про умисел та недбалість судді щодо деяких складів дисциплінарних проступків суддів (пункт 1 частини першої статті) ..., вказують на те, що наявність умислу та недбалості стосовно допущеного порушення є обов'язковою умовою притягнення судді до відповідальності. За відсутності вини притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у виді накладення таких суворих стягнень, як відсторонення і тим більше звільнення з посади, є явно непропорційним та таким, що суперечить принципу верховенства права (стаття 8 Конституції України) та гарантіям права на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

При цьому при тлумаченні поняття недбалість необхідно виходити із того, що така недбалість повинна бути грубою, на що вказують численні джерела так званого «м'якого права», які повинні використовуватися при тлумаченні національного законодавства.

Оцінюючи викладені вище обставини, Вища рада правосуддя дійшла висновку, що допущення суддею П. дій, що утворюють об'єктивну сторону відповідних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за встановлених обставин не було наслідком його умислу або недбалості в розумінні правил про дисциплінарну відповідальність суддів. Тобто, вчиняючи відповідні дії, суддя П. не усвідомлював того, що він вчиняє адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; відсутність такого усвідомлення за встановлених обставин не може також розглядатися як груба недбалість з його боку в розумінні закону про дисциплінарну відповідальність суддів» [10].

На нашу думку, в подібних випадках Вища рада правосуддя має враховувати преюдиційне значення встановлених судами обставин, що підтверджують визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. При цьому, Вища рада правосуддя не наділена повноваженнями самостійно розглядати обставини вчинення суддею правопорушення, пов'язаних з корупцією, і робити висновок стосовно ознак суб'єктивної сторони цих правопорушень, зокрема, щодо наявності в діях судді «грубої недбалості». Адже судами вже було встановлено наявність у судді умислу на вчинення діянь, що охоплюються ознаками корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Вища рада правосуддя також надала тлумачення поняттю «недбалість» в цій категорії справ, посиляючись на джерела так званого «м'якого права», де мова йде про те, що така недбалість повинна бути «грубою». Відомо, що ці джерела мають рекомендаційний характер і, як такі, не можуть підміняти собою вимоги чинного національного законодавства.

Підтримуючи позицію Дисциплінарної палати, варто зауважити, що Вища рада правосуддя не наділена повноваженнями встановлювати наявність чи відсутність у діях судді складів адміністративних чи кримінальних корупційних правопорушень. Норма п. 15 ч. 1 ст. 106 Закону чітко і зрозуміло зазначає про можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у разі встановлення факту винуватості судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. Таким фактом у нашій справі є обставини, що підтверджують винуватість судді у вчиненні правопорушення, пов'язаного з корупцією, що знайшло своє відображення у рішенні суду, яке набрало законної сили. Вища рада правосуддя не має повноважень переглядати рішення суду, а будь-які доводи та обґрунтування Вищою радою правосуддя щодо відсутності складу адміністра-

тивного правопорушення, тлумачення терміну недбалості тощо не є такими, які засновані на законі. Преюдиційність, яка впливає з п. 15 частини першої статті 106 Закону зобов'язує дисциплінарний орган, який розглядає дисциплінарну справу стосовно судді, прийняти без перевірки та оцінки доказів обставини, які раніше вже були встановлені і знайшли своє відображення у судовому рішенні, що набрало законної сили.

Необхідно також звернути увагу, що законодавець, формулюючи підставу притягнення до дисциплінарної відповідальності судді за п. 15 частини першої статті 106 Закону, не зазначив ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони дисциплінарного проступку, розуміючи, що ознаки відповідних складів корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією, визначені відповідними складами правопорушень, передбачених іншими законами (Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення), а встановлення обставин, які визнають винуватість судді у вчиненні цих правопорушень здійснюється відповідно у кримінальному провадженні та провадженні про адміністративні правопорушення.

Загалом з узагальненням практики застосування дисциплінарними органами Вищої ради правосуддя п. 15 частини першої статті 106 Закону, як підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, можна ознайомитися в Узагальненні практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дис-

циплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) [11, с. 211–216], щоб переконатись, що така дисциплінарна практика є неоднаковою.

Оскільки практика дисциплінарних органів Вищої ради правосуддя є неоднаковою щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності у разі, якщо суддю визнано винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією у випадках, встановлених законом, то це породжує правову невизначеність і ускладнює розуміння учасниками дисциплінарного провадження підходів щодо правильного застосування цієї підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Підсумовуючи, варто звернути увагу на те, що одним із завдань Вищої ради правосуддя є забезпечення єдності дисциплінарної практики в тому числі і щодо застосування підстави, передбаченої п. 15 частини першої статті 106 Закону, що передбачає притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у разі, якщо суддю визнано винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки рішення у дисциплінарній справі стосовно судді у цих випадках повинні ґрунтуватись на принципі законності та повазі до рішень судів, які набрали законної сили, і якими визнано винуватість судді у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бангалорські принципи поведінки суддів : схв. резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 30.03.2025)
2. Запобігання корупції серед суддів : Висновок КРЕС №21 від 9 лист. 2018 р. №21. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf (дата звернення: 30.03.2025)
3. Кодекс суддівської етики : затв. рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24/print> (дата звернення: 30.03.2025)
4. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Львів : Видавництво БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.
5. Бойко А. М. Дисциплінарні провадження стосовно суддів. Практичний посібник. Програма USAID «Нове правосуддя». Київ, 2021. 206 с. Судова влада України : веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1338988/> (дата звернення: 30.03.2025).
6. Мірошніченко А. М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів). К.: ЮрінкомІнтер, 2020. 120 с.
7. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Х.: Право, 2014. 576 с.
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.03.2025).
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.03.2025).
10. Рішення Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 11 квітня 2018 року № 1079/2дп/15-18. Вища рада правосуддя : веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/24751> (дата звернення: 30.03.2025).
11. Рішення Вищої ради правосуддя від 28 серпня 2018 року № 2726/0/15-18. Вища рада правосуддя : веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/25611> (дата звернення: 30.03.2025).
12. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017-2021 років). Київ. 2023. Вища рада правосуддя : веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/1012-3web.pdf> (дата звернення: 30.03.2025).